

СПЛАТА РАТАМИ
 В ОБОРОТІ ТОРГОВЕЛЬНИМ.



НАПИСАВ

МИХАЙЛО НОВАКОВСКИЙ.

~~6.638~~

*Відбитка з „Часописи правничої і економічної“,
Том IV і V.*

У ЛЬВОВІ, 1903.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

06

Сплата ратами в обороті торговельнім.

НАПИСАВ

Михайло Новаковський.



381

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 24727



Погляди на торгівлю, єї суть, єї суспільно-господарске значіне, беручи на увагу лиш віки середні і найновійші, — були так різнородні і так зі собою суперечні, як на жадну може иншу інституцію суспільну. Бо як з одного боку уважали торгівлю яко річ для суспільности цілком непотрібну, а навіть шкідну, то з другого боку уважали єї часто як вершок суспільного розуму і розвою, за інститут в суспільній господарці доконечний і незвичайно позиточний.

В початках середних віків законодавство церковне було торгівлі неприхильне. Се законодавство, яке осуджувало побиране відсотків за лихву, яке взагалі пятнувало доходи, що плили ніби-то без заслуги і праці, мусіло бути вороже для торгівлі, котра несла зиски без річево-продуктивної праці, отже мала всякі ціхи товарої лихви. Сей католицкий погляд не був однак загальним в тогочаснім цивілізованім сьвітї. Прим. в Аль-коранї читаємо, що торгівля та промисел, се милі для Алляга занятя, тому сьвіт арабеский віддавав ся торгівлі дуже живо та осягнув нею великі економічні результати.

В новійших часах школа меркантильна бачила в розвою торгівлі (і промислу) одинокий вихід і підставу для господарского розвою, натомісць фізіократи, оперті о сильні аргументи, осуджували торгівлю, яко безпожиточну, а в части і шкідну.

Супротив тих діаметрально суперечних поглядів належало би близше розглянути суть, значіне і потребу торгівлі, як також виказати і пояснити ті єї сторони, які єї противникам дають стільки поважних замітів против неї, і то замітів того рода, що приреволили новійші законодавства звернути ся против шкідливих напрямів торгівлі з цивільною і карною репресією.

Згідною є опінія всіх правників і економістів, що торгівля — се посередничене в оборотї товарів для зиску, при чім ціль єї, с. т. „зиск“, є так специфічним, само через себе зро-

зумілим знаменем торгівлі, що в дефініціях о торгівлі, о купцях, сего знамени „зиск“, яко злишного, та розуміючого ся про себе, не додають. (Vid. арт. 1 і 271 закона торговельн.). Ся ціха і ся ціль торгівлі була так причиною єї повстаня як причиною всіх єї яєних і темних сторін.

Мусимо признати, що в теперішнім устрою суспільнім та в минулім аж по часи натурального (безвмінного) господарства, торгівля принесла людству користи просто невідплатні. Вже в почині суспільного розвою була торгівля першою посередничкою межі поодинокими племенами, лучила і запізнавала їх з собою. Через купованє продуктів, які в данім племені або цілком ні або не в такій мірі находили би були покупців, торгівля побуджувала до що-раз сильнійшої і знаменитшої продукції. Крім того пошукуючи за чим раз новими і лїпшими продуктами, торгівля ставала ся товчком і причиною богато епохальних винаходів та відкрить (пр. винахід буссолі, відкрите Америки).

Торгівля, стоячи між продуцентом а консументом, так колись як і нині заощаджує обом сторонам часу на взаїмне вишукуванє себе. Чейже не легко зйти ся двом людям, з котрих один саме того потребовав-би, що другий витворив, і то потребовав даного продукту в такій скількості і якості; отже купець, який має на складі всілякі товари, свідчить обом сторонам цїнні услуги. Крім сего купець старає ся приноровити свій товар до вподоби покупців і моди, до вимог і потреб суспільности, сортує его, пакує, пересилає з місця на місце, сповняє отже подекуди часть праці, яку за него мусїв-би виконати витворець (продуцент). Правда, се не є ще річевою продукційностию, є однак в кождім случаю суспільною прислугою.

Крім сего торгівля скріпляє територіяльний поділ праці, а через те причиняє ся до всіх тих поважних користей, які поділ праці спровадив в суспільнім господарстві. Через торгівлю, чай, кава, бразилїйска хина, перець, цинамон і инші на скрізь льокальні плоди і витвори — стають ся предметами, що обїгають цілий свїт, стають предметами доконечного, щоденного ужитку всякої людини, — а через те дають у своїм родимім краю удержанє і занятє мільонам рук. Торгівля в кінци або сама витворила, або впливом своїм розвинула численні кредитові інституції, біржі, повстанє і оборот цїнними паперами

і грішми, причинила ся в найповажнійшій часті до теперішнього небувало розвою комунікаційних средств (звичайних і залізних доріг, каналів, пошт, телеграфів, телефонів і пароходноі плавби).

Торговля яко велика нині фінансова сила, виступає також яко регулятор нинішнього питання суспільного (Social-Frage). Звісна річ, торговля стоїть більше на капіталах, чим на праці, і впливає на подачу і попит, бо товари, які хоче охоронити від спаду цін, переховує купець в своїх складах доси, аж кон'юнктура поправить ся і запотребоване даних предметів зросте, а через таке суспільне поступованє може торговля підпомагати здорову продукцію, хоронити єї від страшних катаклізмів (крахів) та визначно поборювати легкодушну, анархічну продукцію без пляну і міри. —

Однак против торгівлі підносили ся і підносять ся рівно поважні заміти. Она була вправді сполучником племен і народів, але чимало також причиною тяжких, довгих воєн межи конкуруючими народами; а так само в нових як в давних часах суперечність торговельних інтересів ріжних держав, та постійне шуканє нових торгів збуваня, дає причину до конфліктів цлових, шкідних для суспільної господарки не мевше від воєн оружних. Крім цивілізації купці цивілізованого сьвіта, пірвані жадобюю зисків, несли другим народам вбиваюче опіум, викликували і віками провадили огидний торг невільниками, і т. и.

Торговля скріпляє вправді оборот товарів, та управильняє їх ціну, — але спекулює на кон'юктурі, сьвідомо і з наміром обнижує або підносить нераз ціни товарів, а в тій ціли нищить з розмислу плоди і витвори (знане затоплюване збіжа підчас голодових літ) — і через те спроваджує та побільшає суспільні катастрофи, вводить депресію і заколот так у продукцію як і у консумцію.

В теперішнім своїм розвою торговля кмплює і поглиблює також kwestію суспільну, бо в торгівлі відносини між капіталом а працію може найбільше нерівномірні. Торговля се інституція, яка черпає свої живучі соки так з консументів як продуцентів, а будучи часто в положеню фактичного монополіста, чи то через відповідну організацію (трусти, рінги), чи то через льокальні або суспільні обставини, визискує і гнобить

одних і других, а через те доводить до суспільних катаклізмів.

Поверх сего купецка праця є зглядно дуже легка і приносить добрі зиски, а се потягає за собою великий приріст людей, зайятих в торгівлі далеко поза дійсну потребу. (Вже від J. St. Milla повторює ся в економіці погляд, що половина зайятих в торгівлі, є в ній без потреби занята. Тепер зайятих є в торгівлі без мала 13% загалу мешканців Європи в літах 40-их, перед сим колгосальним розвоєм средств комунікаційних, зайятих було в торгівлі около 4% мешканців). Таке переповненє в торговельнім заводі спричинює для господарства суспільного подвійне небезпеченство.

Лишаю на боці сесе, що стільки рук марнує ся для продуктивної праці, — та се за велике число торговельників викликує штучну звижку цін, бо ціна товару мусить підскочити о кошта удержаня осіб в торгівлі зайятих. І тут у торгівлі виступає правило відмінне від загального в економіці принятого правила, бо конкуренция не обнижає, але підвищує ціну товарів. В наслідок того також поступ техніки і промислу в витворюваню дїбр не приносить тих користий, які міг-би і повинен принести, бо хоч-би товар міг спасти в ціні наслідом поступу в продукції, то велика скількість посередників підбиває его ціну о висоту свого виживленя і удержаня. З другої сторони знова сесе надмірне число зайятих в торгівлі витворює межи ними нездорову конкуренцію, каже їм послугувати ся властивою торгівлі елястичною етикою, яка вже в давнину тїшила ся найдїпшою славою. (Мітольоґія римска uznавала Меркурия за бога купців і злодїїв).

Аби продавати як найбільше, не зважає купець на доброту і ужиточність товарів, коби лиш був блискучий і приманливий, та вабив публіку, а тому що торгівля має такий визначний вплив на продукцію, то впливає на ню в такім случаю уємно, бо попирає витворюване річий нетрівких, лиш приманливих, а без великої дійсної вартости. Дешевість тих товарів викликує знова в широких кругах суспільности легководушний збиток.

На тім тлі етичним, витворенім через торгівлю являє ся при нездоровій конкуренції та жадобі скорого і легкого збогаченя богато поступків, які вже одним рукавом опирають ся о кодексе карний, як підроблюване та фальшоване знаків та товарів, средств живности і напоїв, галасливі і з правдою не-

згідні реклями, фікційні переторги і випродажи; до сеї категорії можна зачислити також нездорову торгівлю на рати, що є головним предметом нашої розвідки.

Тому моральному і материяльному занепадові торгівлі у її екстремних формах, мусіло законодавство запобічи. В тім згляді законодавство австрійске не лишило ся далеко по заду за иншими. Від коли цивілізовані держави почали виломлювати ся з під вольноторговельних теорій і засади менчестерскої школи перестали бути осію економічної політики сих держав, почало законодавство вдирати ся у сферу господарства суспільного, пошпирати єго додатний розвій, здержувати всякі надужитя та назначувати взагалі межі, поза котрими свобідна конкуренція мусить стрінутися з карними або цивільними наказами.

Крім багато законів промислових того напрямку, змагають до сеї цілі отіє закони торговельні:

1) Закон о продажи промес і льосів на рати з 7. падолиста 1872 ч. 15 В. з. д., доповнений законом з 30. червня 1878 ч. 80 В. з. д. Перший закон має головно фіскальне значіне, але вже в доповнюєчім законі з 30. червня 1878 є багато слідів тої думки законодавця, що єму ходить о виключене газарду і иншої спекуляції з торгівлі. (Пор. §§ 2 і 3).

2) Закон о охороні знаків товарових з 16. січня 1890 ч. 19 В. з. д.

3) Закон о продажи напоїв, до вина подібних з 26. червня 1880 ч. 120. В. з. д.

4) Закон о управильненю випродажи з 16. січня 1895. ч. 26. В. з. д.

5) Закон о торгівлі живностію і деякими предметами консумційними з 16. січня 1896 ч. 89. В. з. д. ex 1897 — а в кінци

6) Закон о інтересах на рати з 27. цвітня 1896. ч. 70. В. з. д.

Ся послідна форма торгівлі, звісна під назвою інтересів на рати (Abzahlungsgeschäfte), може найбільше вимагала того, щоби держава відступла від засад *laissez-faire*-изму і через видане відповідного закону взяла в оборону публичну моральність і інтереса широких верстов населеня. Треба признати, що у нас (в Австрії) сама урядова репрезентация купецкого стану, іменно віденьска промислово-торговельна палата виступила против торгівлі на рати та за єї почином наступило в 1885 р. скликане

анкети в справі шкідливих наслідків тої форми торгovanja. До сеї акції прилучило ся міністерство судівництва і зажадало від тих судів, котрі часто в справах ратальних орікали, справоздань і помічень зглядом ратальної торгovní. Досліди сеї анкети сконстатували незвичайно сумні результати сеї торгovní. Розвинула ся она на широкі розміри, обняла предмети майже щоденних потреб чоловіка, як одіж, меблі, книжки, образи, цінні папери, машини до шиття, машини рільничі і т. д., а користуючись законною свободою умови втиснулась в найширші круги населеня. Правда, торгovní ратальна достарчувала витворів тим сферам, які без можности купленя на рати взагалі ніколи не могли-б прийти в посіданє дотичних витворів, та через те розширювала внутрішнє (краєве) поле збуту на найширші сусільні верстви, що не могло лишити ся без впливу на розріст продукції краю; але все-таки она чинила се за надто високу ціну. Бідний чоловік, приманений можностию набутя предмету, який по низьких ратах може сплатити, перенятий надією, що тим попре свою витворюючу силу, годив ся на всі условини, подиктовані ему через засібного фабриканта або купця, а на условини ті складали ся всі в приватнім праві звівні заострення та забезпеченя. Тут належала м. и. кара умовна по мисли § 1336 зак. цив., застереженє платности цілого довгу або застереженє страти всіх рат на случай неточної сплати хоч-би одной рати; а крім того в найчастійших случаях ціна товару, даного на рати, була так висока, що ставала ся звичайною товаровою лихвою. А лихви тої найчастійше не оправдувало мнїме ризико продаючого, бо продаючий обходив властиву продаж буцїм-то винаймленем або позичкою предмету спроданого купуючому так, що в кождім разі побіч всіх користий з умови міг ще ревіндикувати для себе даний предмет. В той спосіб стояв купуючий перед сильним противником безрадний, раз тому, що бідний чоловік не міг звичайно спромогти ся на провадженє процесу, а далі тому, бо само процесованє в найбільшій числі випадків було неможливе, позаяк на умовнім листі ратальнім находилась звичайно клявзуля „платний і позиваємий“ в місци осїлости купця або фабриканта, за чим йшло, що ваші хлопи н. пр. мали без числа процесів у Відни, Празі, Прерові і в інших судах, сотки миль від себе віддалених. Скільки людскої кривди було в подібних вироках і який був ефект моральний для сусільности, коли вироки

судові декретували очевидну несправедливість, не треба й говорити. Тому великому розширенню ратальної торгівлі так під предметовим зглядом, значить на що-раз більше товарів, як під підметовим зглядом, т. є. на що-раз ширші круги населення окрім згаданої свободи умови, помогли найбільше торговельні агенти і подорожні заступники купецькі, при чім їх ревність йшла в парі з нечестію. Они-то головно приманливими обітницями і условинами стягали легковірних, визискували їх легкодушність і брак досьвіду, а часто також їх примусове положенє, спонукували несвѣдомих до підпису умовної грамоти, що звичайно цілком інакше звучала, чим словні представлення агента, так що опутаний тим покупчик, сли взагалі міг боронити ся, супротив припису § 887 зак. цив., упадав в процесі і мусів платити після фактури, яку вправді підписав, але на яку в дійсности не згодив ся. Справоздана судів виставляють тим діячам на полі розширення ратальної торгівлі найсумнійше свѣдоцтво і обвинувачують передовсім їх, що торгівля ратальна прибрала таку рабункову форму.

Аби здавити сю нездорову торгівлю, виступило правительство 16. цвѣтня 1890. на X сесії ради державної з проєктом закона, поновленим на XI сесії дня 13. цвѣтня 1891 р. Палата послів приняла сей проєкт дуже прихильно, а правнича комісія палати послів у знаменитім, повнім найповажнійших аргументів, справозданю згодила ся на всі средства, пропоновані правительством против над'ужить ратальної торгівлі, та поклала собі отсю девізу: „Regelung, nicht aber Unterdrückung des Ratenhandels dadurch, dass die rechtliche Position des wirtschaftlich schwachen Käufers gegen den übermächtigen Verkäufer gestärkt wird“.

Правительственный проєкт, на який з малими, не засадничими, змінами згодила ся дня 15. марта 1894 палата послів, не став однак законом. Се широко-реформаторске і соціально-політичне становиско палати послів не позискало признання в палаті панів. І хоч комісія палати панів у своїм звіті голосить, що в засаді згоджує ся зі становиском (соціально-політичним), на яким в сій справі стояла палата послів, то трудно однак опертись вражіню, що в палаті панів покутовав ще дух ліберального *laissez faire*, що в кінци таки вивернув добрі тенденції проєктованого закона.

Палата панів згодила ся лиш на средства цивільно-правні (материяльні і процесові), а відкинула средства карні против ратальної торгвлі. Сі остатні средства, каже палата панів через свою комісію, можуть зашкодити здоровій ратальній торгвлі, впроваджують новий каригідний чин і можуть наразити найчеснійших купців на те, що лихий платник кине на них підозріне о товарову лихву, яку спрецизовати тяжко, а потім наразити їх на слідство карне, що підкопало-би їх честь і кредит.

Палата панів за мало, видно, здавала собі справу з того, що сею своєю постановою нищить цілий ефект закона, що товарова лихва, практикована в ратальній торгвлі се єї найнебезпечнійша і одинока грізна сторона, що єї треба отже як найенергічнійше поборювати. Плятонічна заява, що палата панів уважає товарову лихву рівно каригідною, як лихву кредитову, без постанови карної санкції в законі, не має хіба ніякого значія для побореня того переступу торгвлі.

А знова наша процедура карна і кодексе карний дають цілковиту запоруку, що чесних купців не діткнуть постанови карні ратального закона. По перше ті купці мають звичайно загально звісні, друковані цінники і після тих продають свої товари на рати. Тут з гори ясно, чи заходить лихва, чи ні. Рівно в друкованих умовних листах ціна проданого товару є з гори подана і для всіх однака та звичайно у тямучих купців від лихви далека.

По друге, по думці карної процедури прокуратория на донесеня анонімів розеліджує справу так оглядно, що не може бути мови о знеславленю чесного купця, коли-би хтось несовісний честь его хотів подати в підозріне. Коли-ж хто отверто виступить з обжалованем, то знова оглядно ведені доходження приготовні, або вступне слідство, не привесуть купцеві шкоди, натомісьць кидаючий підозріне під відвічальностию § 487 зак. кар. а навіть § 209 зак. кар. мусить добре застановити ся, чи може кинути подібне підозріне. Хто-ж вкінци може охоронити ся від невинного посудженя?

Остаточо не стоїть нічо на перешкодї виданю нових заострених приписів для оборони чести і інтересів купецкого стану. Але в ратальній торгвлі є ноторийне, що богато, богато купців здирає біднійшу суспільність просто без милосердія, управляє лихву далеко інтратнійшу і більше шкідну від кре-

дитової, а власти публичні мусять мовчати в обороні чести таких спекулянтів.

Той сам аргумент можна було врешті навести буквально при ухвалюваню закона о лихві з 28. мая 1881, а все-ж таки закон сей ухвалено. Видно однак, що палата панів не дуже була в згоді зі згаданим законом, коли м. и. зважилась на аргумент: „Bei dem Delicte der Ausbeutung des Leichtsinnes durch Beredung zu Anschaffungen ergibt sich auch das principielle Bedenken, ob es gerechtfertigt sei, den Leichtsinn grossjähriger eigenberechtigter Personen unter einen derartigen Schutz zu stellen“. На жаль за пізно будить ся сумнів в палаті панів, чи треба легкодушність повнолітних брати в охорону перед визиском!

Ще один наскрізь софістичний мотив подає врешті палата панів: коли взагалі є потрібні постанови карні в торгівлі, то вони мусять відносити ся до всіх її напрямків, а не лиш до торгівлі ратальної. Та ми виказали, що лихва в ратальній торгівлі виступає в найбільше відкритій і беззглядній формі, отже належало її поборювати, і проте відповідні постанови в проєкті закона находили повне оправданє. Відсилати ж подібні постанови до загального закона, значить тільки, що негувати взагалі додаткові закони. Очевидно можна стояти на тім становиску, що повинен бути якийсь загальний закон, який-би всі безправства і нечесности вже не лиш у торгівлі, а у всіх формах дуже нині ріжнородного життя суспільного викорінював, але справедливійший та практичнійший буде погляд, що можна і повинно ся при кожній законодатній нагоді виступити против надужит і безправства в предметі, що-до котрого має саме законодавець нагоду *legem statuere*, а сим частинним нищенєм безправства хіба більше пожитку принесе ся суспільности і публичній морали, як вижидуванєм універсального закона, який звертав-би ся против усіх людських над'ужит.

Палата послів скапітульовала відтак перед палатою панів, в надії, dass die durch die Eliminirung der vom h. Abgeordneten-hause beschlossenen Strafbestimmungen gegen wucherische Ratengeschäfte entstandene Lücke ehe baldigst durch die Weiterbildung der Wuchergesetzgebung, durch die auch der Warenwucher getroffen werden soll, auszufüllen wäre; — та з тої опортуністичної засади, dass das zur Zeit unerreichbare Bessere dürfte kein Feind des jetzt erreichbaren Guten sein, und in der

Erwägung, dass die auf dem Gebiete des Civilrechtes und Civilprocesses für den schutzbedürftigen Ratenkäfer gebotenen Rechtswohlthalen so bedeutende seien, dass das Zustandekommen eines Gesetzes über sie allein nicht länger zu verzögern oder in Frage zu stellen wäre.

Post tot discrimina rerum ухвалено вкінці закон о сплатах ратами, який дня 27. цвѣтня 1896 узискав цісарську санкцію; оголошений в вістнику законів державних ч. 70. з силою обовязуючою від дня оголошеня (16. мая 1896). —

Закон наш обіймає §§ 1—13, і містить в собі троякого рода приписи: а) материяльні цивільно-правні; б) формальні цивільно-правні; і в) 1. припис промислової натури. Зачнім від сего остатного.

Находить ся він в уступі 2. § 5. Коли споруджує ся ратальну грамоту (Ratenbrief), то продавець обовязаний на свій кошт найпізнізнійше при відданю річи видати купуючому відпис сего письма. Die Übertretung dieser Vorschrift wird von den politischen Behörden mit einer Geldstrafe bis zu 50 fl. welche im Falle der Uneinbringlichkeit in eine angemessene Areststrafe umzuwandeln ist, im Wege des im IX. Hauptstücke der Gewerbeordnung angeordneten Verfahrens geahndet.

Після урядових мотивів ціль сеї постанови є, купуючому улєкшити пізнанє якости і обягу зобовязаня в кождім часі. Таких постанов промислово-правних в первіснім проєкті було більше, він нормував н. пр. похатну торгівлю на рати, що також відпало в палаті панів; ухвалено їх доперва в теперішнім законі про похатну торгівлю (р. 1902).

В обовязуючім законі ратальнім найважнійші є постанови двох других груп, згаданих під а) і б), — а є вони тому так важні, бо зі всіх в первіснім проєкті дійсно далеко сягаючих средств, одиноко сї цивільно-правні постанови стали ся законом, бо палата панів була сеї гадки, dass die civilrechtlichen Bestimmungen des Entwurfes hinreichen werden, um eine wirksame Schutzwehr gegen die Missbräuche im Ratengeschäfte zu bilden.

Та коли знаємо, яке суспільне і економічне значінє мають в нашім законі сї цивільно-правні постанови, як і длячого вони увійшли на місце далекосягаючих постанов карних і промислових, — належало-би використати кожде слово з обовязуючих в тім законі приписів в ціли оборони визискуваних

біднійших клас населення і здержання нездорової ратальної торгівлі.

Постанови групи а) с. є. материяльні цивільно-правні, мають на меті обмежити в ратальній торгівлі секю свободу умови, яку контракуючим сторонам дає кодекс цивільний з 1811 р.

По мысли § 2. уст. 1. рат. зак. продавець на случай недоповнення зобовязань, принятих через купуючого, має право застеречи собі відступленє від умови і ревіндукувати проданий предмет, а коли з права сего користає, повинен купуючому звернути

- а) задаток,
- б) одержані рати разом з законними відсотками,
- в) винагородити потрібні і позиточні вклади, доконані зглядом предмету.

Ся постанова, яка *mutatis mutandis* після § 11. відносить ся також до ратальної продажі льосів і цінних паперів, збудила в богатых наших правників сумніви в їх почутю і розуміню дотеперішого права, бо она стоїть в суперечности з §§ 1053 і 1063 зак. цив. Іменно § 1053 кн. з. подає дефініцію контракту купна-продажі, а складовою частию сеї дефініції зглядно єї найавтентичнійшою інтерпретацією є дальші реченя § 1053, з яких ясно виходить, що по виданю купленого предмету купуючому, той-же стає властителем предмету. Чи отже є допустиме *pactum reservati dominii* супротив тих ясних постанов нашої кн. законів? Найвисший трибунал судовий розв'язує сю квестую потакуючо і в своїм ореченю з 10. жовтня 1899. ч. 9562 так викладає свій погляд: *Es ist daran festzuhalten, dass es, wenn man schon auf Grund der combinirten §§ 1053 u. 1063 a. b. G. B. ipso iure das Eigentum der Mobilien als auf den Erwerber übergegangen betrachte(n müsste), — gleichwohl den Contrahenten nicht verboten ist, abweichende Abmachungen zu treffen, da Verträge so lange pünktlich einzuhalten sind, als sie nicht den Grundsätzen der öffentlichen Ordnung zuwiderlaufen oder Abbruch thun. Dies festgestellt, ist der Verkauf als unter aufgeschobener Wirkung (pactum reservati dominii) erfolgt anzusehen. Kraft dieses Vertrages, welcher nichts Ungesetzliches oder dem Wesen des Kaufvertrages Zuwiderlaufendes enthält, würde, solange derselbe nicht durch ausdrückliche Zustimmung der vertragsschliessenden Parteien aufgehoben wird, das Eigentum an*

den Gegenständen für den Erwerber nur ein zeitliches und be dingtes sein, da das ausschliessliche Eigentum unmittelbar auf den Erwerber erst übertragen werden sollte, wenn die vollständige Entrichtung des Erwerbspreises seitens des letzteren gesichert war.

А коли суд краєвий в Празі у вироці з 13. червня 1899 ч. спр. Вс. III. 55/99 таки сумнівав ся, чи можна до контракту купна-продажі додати *pactum reservati dominii*, позаяк eine solche Vereinbarung... der Natur des Kaufvertrages (§§ 1053, 1063, 1080 a. b. G. B.) widerstreite, найвисший трибунал в своїм ореченю з 6. грудня 1899 ч. 13.443 знова висказав знаний свій погляд: Die Bestimmungen über den Kaufvertrag, insbesondere jene des § 1063 a. b. G. B., stehen dem Vorbehalte des Eigentums bis zur Zahlung des Kaufpreises nicht entgegen; denn die Regel des ein *ius cogens* nicht beinhaltenden § 1063 a. b. G. B. schliesst eine hievon abweichende Verabredung der Contrahenten nicht aus.

Крім сего *pactum reservati dominii* має в рат. законі ще дальше засадниче значінє. Як знаємо, в ратальній торгівлі ціни предметів, проданих на рати, є незвичайно високі. Законодавці ходило о се, щоби ті ціни по можности зрівнали ся з нормальними, і уважав, що до сеї ціли може причинити ся сеєя додаткова умова про *reservatum dominium*. В тім случаю купуючий не лиш сам відповідає за доповненє условин контракту купна-продажі, — в першій мірі за плаченє рат (кредит особистий), але також лишає ся продаючому повне забезпеченє на самім проданім предметі (кредит реальний), ризико отже продаючого при тім скомбінованім кредиті маліє, продаючий може проте даний товар дешевше продати. Та коли законодавець йшов за сею інтенцією і таку ціль собі назначив, то для рат. закона всі теоретичні спори про те, чи є чи не є допустиме *pactum reservati dominii* при контрактах купна-продажі, уже задалегідь розв'язані потокаючо. І нехай-би §§ 1053 і 1063 кн. з. були ще категоричнійше стилізовані, нехай-би навіть включали *ius cogens*, то про тото супротив ясного наміру і постановлення законодавця, висказаного в § 2. уст. 1. рат. зак. в інтересах на рати не могли-би виключити права до умовного задержаня власности проданого предмету для продаючого. Всяка засада, чи дефініція, є призначена для практичного житя, а не житє для дефініції, хоч-би і найгарнійшої; коли отже яка

дефініція до даних відносин вже не пристає, гасне з волі законодавця або через звичай, перемінений у право. Інша зовсім річ, чи се pactum reservati dominii сповнило покладані в нім надії — та уже на сім місці мусимо сказати, що ні.

По розв'язанню ратального контракту з боку продаючого по мисли § 2. уст. 1. рат. зак. повинен купуючий звернути сейчас а) річ куплену, б) винагородити шкоду після обставин, та головню повинен дати винагороду за дотеперішнє уживанє річи (§ 2. уст. 2).

Продаючий може боронити своїх прав також иншою дорогою, іменно на случай недодержаня сплат, може застеречи собі право заплати усіх залягаючих рат на раз (застережене платности цілого довгу, *clausula cassatoria*); право се може однак лиш тоді виконати, коли купуючий залягає найменше з двома ратами (§ 3. уст. 1.). Се дальше обмеженє свободи умови, введене доперва через палату панів, має однак мале практичне значіне. Бо коли возьмемо під розвагу кінцевий уступ § 3, що установленє иншої кари умовної (ухиленє § 1336 кн. з. для рат. закона) є неважне, а з другого боку постанову 2. уступу § 2, що купуючий обовязаний нагородити уживанє річи, то яєно вийде, що продаючий в своїм добре зрозумілім інтересі, не буде позивати купуючого сейчас по недодержаню одної або двох рат. В статистичних обчисленях Blocha (*Zur Anwendung des Ratengesetzes*) на 26 случаїв тільки в 4 випадках позивав продаючий купуючого по незаплатених 2 ратах, в 8 по 3 ратах, в 11 по 4 ратах, в 2 по 6 ратах, в 1 аж по 15 ратах. Через здержанє позву доходить продаючий до сєго практичного успіху, що кошта відшкодованя вичерпують звичайно усї заплачені вже рати, а тим чином страта рат, що після давнійшого закона могла бути условлена в умові, та яку рат. закон хотів через § 2. усунути, фактично і дальше існує. Се є дальшим доказом, що цивільно-правна репресия у відносінах, де з одного боку виступають одиниці економічно-сильні, а з другого боку слабї, є взагалі недостаточна.

Найбільше реформаторским є § 14: *Dem Käufer steht das Rechtsmittel wegen Verkürzung über die Hälfte auch dann zu, wenn er den wahren Wert der Sache gekannt hat oder wenn er erklärt hat, dieselbe aus besonderer Vorliebe um einen ausserordentlichen Preis zu übernehmen*“, а супротив того постанова § 935 кн. зак. страгала для ратальних інтересів обовязуючу

силу; відпав однак також арт. 286 торг. зак. супротив постанови § 4. уст. 2, що „dieses Rechtsmittel findet auch dann statt, wenn das Ratengeschäft ein Handelsgeschäft ist. Ein Verzicht auf dieses Rechtsmittel ist unwirksam“.

Право розв'язання умови з причини вкорочення більш половини передаванює ся аж по трех літах (§ 1487 кн. з.) і права сего не вільно зречи ся покривдженому, бо таке зреченє ся було-би неважне. Для ратальних інтересів не находить також приміненя § 933 кн. зак., що при хобах движимої річи доходить можна свого права з запоруки тільки в протягу шести місяців. Противно після рат. закона існує право з запоруки, яке можна підносити так в дорозі позову як і процесового заміту аж до цілковитої заплати ціни купна, при чім зреченє ся того права позістає також без наслідку (§ 4. уст. 3 і 4).

Для оправданя тих поважних і засадничих ріжниць між постановами книги законів і закона ратального наводить палата послів ось які аргументи:

Die Hauptklage, welche gegen die Abzahlungsgeschäfte laut und allgemein erhoben wird, betrifft Preis und Qualität der Ware: sehr häufig enorm übertriebener Preis einerseits, andererseits aber Mangelhaftigkeit der Ware in doppelter Hinsicht, sowohl bezüglich der allgemein vorausgesetzten, als auch betreffs der ausdrücklich bedungenen Eigenschaften der Brauchbarkeit der Ware. Die dem Veräusserer aus der Überspanntheit des Preises und Mangelhaftigkeit der Ware drohenden Rechts- und Entschädigungsansprüche des Erwerbers der Sache werden in der Regel für den letzteren durch die usuellen Vertragsbestimmungen des „Ratenbriefes“ illusorisch gemacht. — Hier handelt es sich nun in erster Linie, die rechtliche Stellung des grösstenteils rechts- und geschäftsunkundigen Käufers dadurch zu stärken, dass ihm die Rechts- und Entschädigungsansprüche wegen Verletzung über die Hälfte des wahren Wertes und wegen Gewährleistung auch dann noch gewahrt bleiben, wenn dieselben nach dem allgemeinen bürgerlichen Gesetze und dem Handelsgesetze nicht mehr statthaft sind. — Der Justizausschuss billigt daher die in der Regierungsvorlage betreffs der *laesio enormis* und der Gewährleistung zum Ausdruck gelangten Grundsätze, glaubt jedoch, durch die von ihm vorgeschlagene Fassung dem Erwerber der Sache das Recht wahren zu sollen, sein Recht auf Gewährleistung und Schadloshaltung wegen *laesio enormis* nicht nur im Wege der Einrede

gegen die Klage des Veräußerers auf Zahlungsleistung, sondern als selbständiges Recht mittelst Klage mindestens so lange geltend machen zu können, als er zahlungsschuldig ist. — Der Justizausschuss umgieng hiedurch auch die in Theorie und Praxis streitige Frage, ob diese Rechte vom Käufer überhaupt excipiendo geltend gemacht werden können.

На роздоріжжі матеріяльних і процесуальних (група б) постанов стоїть § 8. уст. 1. Законодавець впроваджує в першій уступі того § свободну теорію осудження, а в другій уступі викладає, що судія при оціненні ратального інтересу може і повинен узгляднити. „Insbesondere kann der Richter, wenn ein Ratenbrief errichtet wurde, auf mündliche Zusagen, welche der Verkäufer oder sein Agent vor oder bei der Errichtung der Urkunde dem Käufer gegeben hat, Rücksicht nehmen, wenn gleich dieselben mit der Urkunde nicht übereinstimmen“. Постанова та не згоджуєся з § 887 кн. з., тому для ратальних інтересів не обов'язує. —

Постанови процесові рат. закона (група б) відносять ся так до юрисдикційної норми, як до самої цивільної процедури, а є одна постанова також з обсягу екекуційного уставу.

Позаяк рат. закон ухвалений і санкціонований пізніше (27. цвітня 1896) від законів процесових (1. серпня 1895) — а позискав скорше від них обов'язуючу силу (з днем 16. мая 1896. супротив 1. січня 1898), проте повстали численні теоретичні спори, чи процесуальні постанови рат. закона побіч цивільної процедури з нормою юр. обов'язують, чи ні. Спори ці змагано звести до питання, котрий закон вчасніший, а котрий пізніший, а опісля на підставі прастарої норми *lex posterior derogat priori* видавано вирок на сю або на ту сторону. І як небудь спір про те, котрий закон в нашій случаю є вчасніший, а котрий пізніший, теоретично дуже цікавий, а практично має значний вплив на kwestію примінення закона, то однак консеквенції з засади *lex posterior derogat priori* не пристають в цілім розмірі до рат. закона.

Прилучаю ся до гадки, що вчаснішими (*die früheren*) є процесові закони і побіч сьвітглих в тім згляді виводів Walker-a долучу свою гадку, що *vacatio legis* не може позбавляти закона его правного характеру. *Communis opinio doctorum* узнає законом сесю норму правну, яку постановлено і видано

в спосіб, приписаний конституцією держави. Усі правні вимоги до істнованя закона сповнили ся отже для норми юр. і процедури цив. з днем 1., зглядно 9., 10., 11. і 12. серпня 1895. Від сеї пори закон є вже у всіх напрямках викінчений, є важний і супротив всіх в будучности санкціонованих і промульгованих законів буде вчаснійший, без огляду на те, від коли починає ся его обовязуюча сила.

Коли-ж законодавець підчас *vacatio legis*, як в нашім випадку, видасть пізнійший закон, але з вчаснішою обовязуючою силою, то годі виставити собі, щоби не знав і не мав згляду на се, що недавно видав закон, якого постанови з тим пізнійшим законом є згідні або незгідні. І тоді маємо ясну консе-квенцію, що законодавець поновлюючи в пізнійшій (що-до часу виданя) законі постанови, згідні з законом давнійшим, хоче їм для їх важности запевнити скорше обовязуючу силу. Тоті постанови будуть для певних відносин часовим законом, які так довго обовязують, аж узискає обовязуючу силу сеї вчаснійший закон, котрий містить в собі тоті самі постанови для далеко більшого обсягу. Чейже може законодавець видавати закони часові, на якийсь лиш означений час, передовсім, як має до сего такі поважні причини, як в рат. законі, — а час треваня тих тимчасових постанов може бути означений або після дат календарових або після якихсь обставин. Будуть се постанови часові і провізоричні, а провізоричність подібних постанов в рат. законі є така очевидна, що законодавець навіть не уважав за потрібне підчеркувати єї осібним висказом, вони мали стратити силу з хвилину позисканя обовязуючої сили через вчаснійший закон.

За такі провізоричні постанови в рат. законі уважаю приписи § 7. уст. 1. і § 8. уст. 1. Перший з тих приписів відносить ся до поступованя сумаричного в справах ратальних, він відпав разом з усуненем сего інституту через процедуру цивільну, другий відносить ся до свободної теорії доказової, — а той стратив свою силу з хвилину, як в тій самій матерії почав обовязувати § 272 пр. цив.

Коли-ж постанови двох таких законів є зі собою незгідні, тоді правило *lex posterior derogat priori* буде мати силу в цілій своїй чистоті і длятого постанови вчасніше виданого закона.

незгідні з постановами закона пізнійше виданого, не будуть мали значіння. —

• В той спосіб позістануть в силі процедуральні постанови §§ 6, 7 уст. 2 і по части §§ 1 і 10 рат. закона. А позістануть в силі ще з інших цілком практичних, а дуже поважних причин. Законодавець з розмислом і в повній свідомості ціли впровадив для рат. закона деякі постанови, не згідні з новим процесуальним законом, бо через ті виїмкові постанови видані *in favorem* купуючого хотів стеречи его позиції в ратальних інтересах. —

§§ 1 і 10 подають понятє ратальних інтересів, що підпадають під постанови сего закона. В тім зглядї палата послів зредуковала ратальні інтереси тільки до таких, яких доконує ся в виконаню торговельного або иншого промислового підприємства, і відносять ся лиш до річий движимих (за сплатою ціни купна в ратах і відданем річи купуючому перед цілковитою сплатою ціни купна).

Закон ратальний обовязує отже по сторонї продаючих, лиш купців і промисловців, які суть ними після закона торговельного і промислового. По сторонї купуючих не має закон рат. приміненя до тих ратальних інтересів, що з боку купуючого є торговельними інтересами (§ 10 зак. рат.), отже коли купуючими є купці, або промисловці, з малою виїмкою в § 4 уст. 2. перше речене, о чім вже була згадка више. Сї обмеження були вповні оправдані, бо як з одного боку, коли хтось не яко купець або промисловец, але доразово продасть якусь річ на рати, годї сейчає прикладати до него цілий ригор рат. закона, бо така продаж не має усіх шкідливих првкмет, які має звичайна ратова торговля, так з другого боку не було потреби, брати в охорону купців перед купцями, бо они самі себе вже зможуть оборонити.

Найважнійше значіне має постанова § 6 рат. зак., бо она усуває *forum contractum* і *forum prorogatum* (§ 88 і 104 юр. н.) для ратальних інтересів, та ухилює сю несправедливість, що інтересенти мусїли перед неприналежним форум сотки миль від себе віддаленим позивати і бути позиваними. На своїм місци виказано, яким се було нещастєм так для бідного населеня як для виміру справедливости, проте постанова, що сему лиху запобігає, є аж надто оправдана.

Неприналежність сего forum (contractus, чи prorogatum) може устати аж тоді, коли пізваний мимо попередних вказівок судейських (по мисли § 432 проц. цив.) в розправу вдає ся (§ 6 уст. 3 рат. зак.), що також є цілком оправдане, бо скоро пізваний перед суд, хоч-би неприналежний, явив ся і справи своєї боронити може, то вже нема для него небезпечности. Тут треба піднести, що на жаль суди наші за мало або і цілком не уважають на постанову § 6 уст. 1 рат. зак., яка вимагає, щоби судия з уряду розслідив і сконстатував неприналежність forum, а позаяк добровільне підданє ся на чужий суд є в законі ратальнім неважне, то не повинно бути тільки заочних вироків, які в справах ратальних против особам з поза межий даних судів западають.

Дуже далеко ідучою є постанова § 6 уст. 2:

„Die Unzuständigkeit ist von amtswegen, und zwar bis zur Vornahme der executiven Veräusserung, zu berücksichtigen“.

Суд екзекуційний слідить отже в справах ратальних, чи правосільний титул екзскуційний не є діткнений неважністю по причині невиконуваня імперативної постанови § 6 уст. 1 о вилученю forum contractus і prorogatum, і повинен розслідувати се аж до остатного кроку екзекуційного т. є. до продажу. Постанова сеся має велике значіне супротив заграничних фірм в справах ратальних. Позаяк кожний такий титул набуває ся в заочности і перед неприналежним forum для довжника, не повинен суд на підставі такого титулу дозволити екзекуції (§ 81. уст. екз.).

Постанова § 7 уст. 2 розширює увільненє від складаня кавції позовництва також на ратальні інтереси; проте до чотирох случаїв з § 57 проц. цив. приходять сей пятий, установлений в інтересі одиниць економічно-слабших по мисли засад соціальної справедливости. —

Перекинувши по коротці постанови ратального закона та розібравши їх значіне і відносини до загальних законних постанов, треба-би ще сказати, чи єї виїмкові постанови для ратальної торгвлі осягнули намірену ціль. На жаль, ні. Вже при історії повстаня сего закона виказано повисше, що буде слабою стороною того закона, а практика доказала, що самі цивільно-правні постанови не вистарчають для здержаня не-

здорової ратальної торгівлі. Економічно сильна одиниця буде мати доволі средств і способів, щоби навіть найбільше некористну для себе постанову цивільного права злагодити, а навіть на свою користь обернути, як то в практиці стало ся з *actum reservati dominii* з § 2 і з застереженням платности цілого довгу з § 3.

Констатує те саме в спосіб трохи обережний рескрипт міністерства судівництва з 21. цвітня 1898 ч. 9351 :

Das Justizministerium muss auf Grund mancher, ihm zugekommener Mittheilungen die Besorgnis hegen, dass die Bestimmungen des Gesetzes vom 27. April 1896 R.-G. Bl. Nr. 70, betreffend die Ratengeschäfte, von vielen Gerichten entweder überhaupt nicht, oder doch nicht in jener eindringlichen Art gehandhabt werden, wie sie dem Wortlaute und dem Geiste dieses Gesetzes entsprechen würde, dass der Ausbeutung wirtschaftlich schwacher und geschäftlich unerfahrener Personen durch gewissenlose Händler und Agenten ein Ziel zu setzen bestimmt ist. Auch fehlt es nicht an Anzeichen, dass an einigen Orten die Auswüchse des Ratenhandels, welche dieses Gesetz treffen will, begünstigt durch die Unachtsamkeit mancher Gerichte, wieder sich auszubreiten beginnen.

Вправді міністерство приписує вину судам, що не досить основно придержують ся духа і ціли закона, фактично однак причина того стану лежить глубше, іменно в постановах самого закона. Не перечу, що судия часто переочує духа і ціль закона, та є судії, що з неохотою глядять на всі поясненя закона і судять скрупулятно після букви даної постанови, але все-таки головна хиба лежить не так в людях, як радше в недостаточних постановах.

Правні постанови не можуть обмежувати ся на охорону в дорозі цивільній, але карна репресія є необхідна, наколи головні ціли, які ратальний закон має на думці, мають вповні здійснити ся. Се вказано уже повнеше. Тут лиш мушу пригадати, що отся дорога нашому праву доволі звіска. Вправді цивільний закон поставив правила що-до вкороченя більш половини (*laesio enormis*) в §§ 934, 935 кн. з., але про тото невдовзі показала ся потреба, мимо засади свободи умови і свободи в означуваню висоти відсотків, против над'ужить виступити з карною репресією в законі про лихву з 28. мая 1881 ч. 47 В. з. д.

De lege ferenda належить врешті звернути увагу на одну справу, якої в ратальнім законі ані не унормовано ані навіть не змагано її унормувати, а яка все-таки становить дуже прикрий бік ратальної торгівлі. Говорю о позиваню за кожду рату з осібна по її платности. Правно се дозволене і фактично богато позвів того рода впливає до судів. Як собі представимо, що якогось бідолаху 50 разів о 50 дрібних рат позивають і екзеквуют, то годї подумати, щоби се его комплетно не зруйновало. Крім того позиване о поодинокі рати, прибирає часто форму простої шикани; тому заходить потреба усуненя таких наслідків в законі уже в цивільно-правній дорозі по аналогії постанов §§ 2 і 3 ратального закона.

